

RELIGIEUZE VROUWEN OP DE ARBEIDSMARKT

EEN ONDERZOEK NAAR DE ROL VAN RELIGIE IN DE
ARBEIDSPARTICIPATIE VAN VROUWEN MET EN
ZONDER MIGRATIEACHTERGROND IN NEDERLAND

BACHELOR SCRIPTIE SOCIOLOGIE
PAULINE DE JONG (5710464)
UNIVERSITEIT UTRECHT

ONDER BEGELEIDING VAN: KATIA BEGALL
TWEEDE BEOORDELAAR: SANNE BOSCHMAN

Abstract

In deze bachelor scriptie wordt onderzocht welke rol religie speelt in de verklaring voor de lagere arbeidsparticipatie van vrouwen met een Marokkaanse of Turkse migratieachtergrond in Nederland ten opzichte van vrouwen zonder migratieachtergrond. Religie en gendernormen worden toegevoegd aan de structurele verklaringen humaan kapitaal, migratiekenmerken en gezinssituatie. Er is gebruik gemaakt van een OLS regressie analyse met een dichotome afhankelijke variabele. Uit deze analyse bleek dat er een hoofdeffect is van migratieachtergrond op arbeidsparticipatie, maar dat deze sterk vermindert wanneer er gecontroleerd wordt voor de structurele factoren. De hypothesen die de structurele verklaringen testen worden deels bevestigd. Opvallend is dat het hoofdeffect van migratieachtergrond op arbeidsparticipatie voor zowel Marokkaanse als Turkse vrouwen verdwijnt wanneer gecontroleerd wordt voor religieuze denominatie en religiositeit. Naarmate vrouwen religieuzer zijn is de waarschijnlijkheid dat zij zullen participeren op de arbeidsmarkt lager dan wanneer zij minder religieus zijn. Het effect van religiositeit loopt niet enkel via genderattituden, maar deze hebben wel een significant positief effect op de arbeidsparticipatie van vrouwen. Naarmate vrouwen egalitairder zijn in hun opvattingen over het combineren van werk met het hebben van kinderen, wordt de waarschijnlijkheid dat zij zullen participeren op de arbeidsmarkt groter.

Kernwoorden: *arbeidsparticipatie, vrouwen, migratieachtergrond, religie, genderattituden*

Voorwoord

Ik ben opgegroeid in een omgeving waar op zondag de winkels gesloten waren, waar op diezelfde dag gezinnen bestaande uit gemiddeld acht personen minstens twee keer per dag gekleed in lange rokken en zwarte hoeden zich te voet naar de kerk bewogen, en waar de afgelopen gemeenteraadsverkiezingen de Staatkundig Gereformeerde Partij telkens als grootste uit de bus kwam. Mijn moeder, die al dertig jaar bij deze gemeente werkzaam is, vertelde mij dat ze wel mannelijke gereformeerde collega's heeft, maar dat er nauwelijks vrouwen uit deze gemeenschap in het gemeentehuis werkzaam zijn. Dit is niet zo vreemd, aangezien deze vrouwen vaak voor zeer omvangrijke gezinnen zorg dragen. Toch ben ik na eenentwintig jaar in deze omgeving nog steeds niet gewend aan het feit dat deze gemeenschap nogal terug in de tijd leeft: grote gezinnen, traditionele taakverdelingen, op zondag meerdere keren naar de kerk, op maandag naar de gereformeerde bakker en de kinderen gaan naar de gereformeerde school. Toen ik verhuisde naar de 'grote stad' kwam ik nauwelijks nog in aanraking met de gereformeerde gemeenschap. In plaats daarvan kwamen de Marokkaanse en Turkse (islamitische) gemeenschap vaker in mijn dagelijkse straatbeeld voorbij. Ik merkte de nodige overeenkomsten op tussen deze drie gemeenschappen: geen seks voor het huwelijk, trouwen en leven binnen de eigen gemeenschap en vooral de vrouwen die de zorg voor het huishouden op zich nemen, soms volledig ten koste van hun deelname aan de arbeidsmarkt. De kritiek die de afgelopen decennia steeds vaker wordt geuit op de moslimgemeenschap in Nederland dat deze teveel binnen de eigen gemeenschap zou leven en hierdoor niet goed genoeg zou integreren lijkt eigenlijk ook wel van toepassing te kunnen zijn op de gereformeerde gemeenschap. Toch wordt deze kritiek op de gereformeerde gemeenschap in veel mindere mate geuit dan op de moslimgemeenschap. Een groot verschil tussen deze twee groepen is natuurlijk hun etnische achtergrond, maar een grote overeenkomst tussen deze twee groepen is hun religiositeit. Ik begon mezelf af te vragen welke rol migratieachtergrond nog speelt in de mate van arbeidsparticipatie wanneer vrouwen religieus zijn. In deze vraag begon dan ook de inspiratie voor het onderwerp dat centraal staat in het afsluitende project van mijn bachelor.

Met dank aan Katia Begall voor de goede ondersteuning en plezierige samenwerking.

Pauline de Jong

Inleiding

De Nederlandse samenleving heeft in de afgelopen decennia vele veranderingen doorgemaakt. Een van de meest prominente veranderingen was de massale toetreding van vrouwen op de arbeidsmarkt vanaf de jaren '50. In 1969 lag de netto arbeidsparticipatie onder vrouwen nog op 34.1 en in 2017 lag deze op maar liefst 61.9 (CBS StatLine, 2018). Voor vrouwen betekende dit niet alleen dat het fulltime huisvrouwschap eerder uitzondering werd dan regel, maar ook dat zij hierdoor niet meer volledig economisch afhankelijk waren van hun partner (Khoudja, 2017). Onder andere door de sterk toegenomen arbeidsparticipatie van vrouwen in de westerse samenleving wordt deze samenleving gezien als relatief 'gelijk' op het gebied van genderrelaties (Norris & Inglehart, 2002, geciteerd in Khoudja, 2017), zo ook de Nederlandse samenleving.

Een andere prominente verandering die de afgelopen decennia heeft plaatsgevonden in de Nederlandse samenleving is de toestroom van migranten uit verschillende delen van de wereld. In Nederland vormen mensen met een Turkse, Marokkaanse, Surinaamse en Antilliaanse achtergrond de grootste immigrantengroepen (CBS, 2016). Opvallend aan migratiegroepen is dat de vrouwen minder participeren op de arbeidsmarkt dan Nederlandse vrouwen zonder migratieachtergrond. Dit geldt overigens alleen voor de vrouwen uit Turkije en Marokko, niet voor Surinaamse en Antilliaanse vrouwen. Volgens het CBS (2018) werkte in 2017 44.7 procent van de vrouwen met een Marokkaanse migratieachtergrond, 49.1 procent van de vrouwen met een Turkse migratieachtergrond, tegenover 63.9 procent van de vrouwen met een Nederlandse achtergrond. Een ander opvallend gegeven is het feit dat de vrouwen met een Turkse of Marokkaanse achtergrond ook aanzienlijk vaker werkloos en niet-werkzoekend zijn dan Nederlandse vrouwen zonder migratieachtergrond (Hooghiemstra & Merens, 1999).

Naast het feit dat hun lagere arbeidsparticipatie de economische onafhankelijkheid van vrouwen met een Turkse of Marokkaanse achtergrond in Nederland in gevaar brengt, vormt het ook in zekere zin een bedreiging voor hun sociale en culturele integratie (Houston et al., 2005, geciteerd in Khoudja en Fleischmann, 2014). Een werkplek kan bijdragen aan het leren van de taal van het bestemmingsland en kan bijdragen aan interetnische relaties met leden van de meerderheidsgroep in het land (Khoudja, 2017). Veel voorkomende verklaringen voor de achterblijvende arbeidsparticipatie van vrouwen uit etnische minderheidsgroepen zijn hun humaan kapitaal en gezinssituatie (Khoudja, 2017; Khoudja en Fleischmann, 2014; Merens,

2000). Daarnaast komen migratiekenmerken, zoals migratieleeftijd en verblijfsduur, ook vaak naar voren als mogelijke verklaring. Echter, deze factoren kunnen vaak niet de verschillen tussen etnische minderheden verklaren. Uit onderzoek blijkt bijvoorbeeld dat Turkse en Marokkaanse vrouwen in Nederland minder participeren op de arbeidsmarkt dan autochtone, Surinaamse en Antiliaanse vrouwen, na controle voor opleidingsniveau, aantal kinderen en partnerschap (Bevelander en Groeneveld 2006, 2012, geciteerd in Khoudja, 2017). Daarnaast kunnen deze factoren veelal ook niet alle verschillen in arbeidsparticipatie verklaren tussen Nederlandse vrouwen zonder migratieachtergrond onderling. Het gebrek aan verklaringskracht van structurele factoren zoals opleidingsniveau vraagt om een ander soort verklaring, namelijk op cultureel gebied.

Wanneer het in het publieke debat gaat over de integratie van immigranten gaat het vaak ook over de genderrelaties binnen deze etnische minderheden (Khoudja, 2017; Voas and Fleischmann, 2012, geciteerd in Khoudja en Fleischmann, 2014). Genderattituden zijn de normatieve opvattingen over de rol van mannen en vrouwen in zowel het huishouden als buitenshuis, zoals op de arbeidsmarkt (Kane, 2000). Opvattingen over deze genderrollen zijn van invloed op de taakverdeling tussen mannen en vrouwen in een huishouden, en hiermee ook op de arbeidsparticipatie van de vrouw (Bevelander en Groeneveld, 2012). Traditionelere opvattingen op het gebied van genderrollen en taakverdeling neigen naar het idee dat vrouwen voornamelijk thuis in het huishouden zouden moeten werken en voor de kinderen zouden moeten zorgen, en dat mannen voornamelijk betaalde arbeid zouden moeten verrichten (Khoudja, 2017). Voornamelijk de genderrelaties binnen moslimminderheden worden gezien als contrasterend met de relatief egalitaire genderrelaties binnen de meerderheid in de samenleving. Uit wetenschappelijk onderzoek blijkt dat in landen waar de meerderheid van de populatie islamitisch is, men er vaker traditionelere genderattituden op na houdt dan in West-Europese landen (Alexander en Welzel, 2011; Inglehart en Norris, 2003). Niet alleen voor moslims, maar ook voor andere religieuzen geldt dat religiositeit vaak verbonden is met traditionelere opvattingen over genderrollen. Hierdoor zouden religieuze vrouwen dus ook minder participeren op de arbeidsmarkt dan niet-religieuze vrouwen (Brinkerhoff & MacKie, 1985, geciteerd in Khoudja, 2017). Religie fungeert immers als een socialiserende institutie: een institutie die normen en waarden aan individuen en groepen overbrengt. Religie zou om deze reden dan ook kunnen worden gezien als een ‘remmer’ van de arbeidsparticipatie van vrouwen. Hoewel er al veel onderzoek is gedaan naar de rol van genderattituden in de arbeidsparticipatie van vrouwen blijft onderzoek naar de rol van religie hierin nog achter.

Om de rol van religie te onderzoeken zal de volgende onderzoeksvraag centraal staan in deze bachelor scriptie: Hoe verschillen vrouwen met een Turkse of Marokkaanse migratieachtergrond in Nederland van vrouwen zonder migratieachtergrond in arbeidsparticipatie en in hoeverre kunnen deze verschillen worden verklaard door religie?

Theorie

Er zijn verschillende theorieën die het verschil in arbeidsparticipatie tussen vrouwen met en zonder migratieachtergrond beogen te verklaren. Binnen deze theorieën kan onderscheid worden gemaakt tussen structurele verklaringen en culturele verklaringen. Veel voorkomende verklarende factoren humaan kapitaal, gezinssituatie en migratiekenmerken kunnen worden geschaard onder de structurele verklaringen. Deze factoren kunnen echter niet alle verschillen in arbeidsparticipatie tussen vrouwen verklaren. Uit onderzoek van Bevelander en Groeneveld (2012) blijkt bijvoorbeeld dat Turkse en Marokkaanse vrouwen na controle voor opleidingsniveau, burgerlijke staat, aantal kinderen en aantal jaren sinds de migratie, alsnog minder werken dan Nederlandse vrouwen zonder migratieachtergrond. Om deze reden kan ook worden gekeken naar culturele verklaringen. Onder culturele verklaringen kunnen genderattituden en religie worden geplaatst. Aangezien beide verklaringen een deel zijn van de totale verklaring sluiten zij elkaar niet uit, maar zijn zij complementair.

Structurele verklaringen

1. Humaan kapitaal

Een veel voorkomende verklarende theorie op het gebied van arbeidsparticipatie van vrouwen uit etnische minderheden is de *human capital theorie*. Humaan kapitaal staat voor de investering die mensen doen in zichzelf om hun (economische) productiviteit te bevorderen (Olaniyan & Okemakinde, 2008; Merens, 2000). Deze theorie gaat er vanuit dat mensen een kosten-baten afweging maken om wel of niet te participeren op de arbeidsmarkt en dat opleidingsniveau hierin verschil kan maken (Becker 1975, 1981, geciteerd in Khoudja, 2017; Van der Lippe, 2001, geciteerd in Van der Lippe en Van Dijk, 2002). Een hoger opleidingsniveau leidt tot een hoger inkomen (Morgan en David, 1963), hetgeen het aantrekkelijker maakt voor hoger opgeleiden dan voor lager opgeleiden om te participeren op de arbeidsmarkt (Khoudja en Fleischmann, 2014). Ook een werkgever zal de sollicitant

kiezen met de meest geschikte opleidingsachtergrond, omdat de werkgever van deze kandidaat de meeste productiviteit verwacht (Merens, 2000). Een hoger opleidingsniveau leidt dus tot meer en betere kansen op werk en een hoger salaris, en hierdoor zijn hoogopgeleiden meer geneigd om te participeren op de arbeidsmarkt dan laagopgeleiden.

Naast opleidingsniveau spelen taalbeheersing en werkervaring ook een rol binnen de verklaring van verschillen in arbeidsparticipatie tussen vrouwen met en zonder migratieachtergrond (Bevelander en Groeneveld, 2012, geciteerd in Khoudja, 2017). Volgens de human capital theorie kunnen sommige vaardigheden en kennis die zijn opgedaan in het land van herkomst soms niet even goed worden gebruikt in het land van bestemming (Van Tubergen, 2006). Wanneer de taal van het land van herkomst van vrouwen met een migratieachtergrond niet gesproken wordt in het land van bestemming missen zij een groot deel humaan kapitaal, aangezien vele banen niet beschikbaar zijn voor mensen die de officiële taal niet beheersen. Ook het gebrek aan geschikte werkervaring kan voor een deel de arbeidsachterstand van vrouwen met een migratieachtergrond verklaren (Van Tubergen, 2006). Werkervaring die vrouwen hebben opgedaan in het land van herkomst kunnen vaak in het bestemmingsland niet even goed gebruikt worden, aangezien de arbeidsmarkt verschilt van die in het herkomstland en werkgevers hierdoor de werkervaring minder waarderen.

Uit verschillende onderzoeken blijkt dat vrouwen met een Marokkaanse of Turkse achtergrond in Nederland gemiddeld lager zijn opgeleid dan Nederlandse vrouwen zonder migratieachtergrond (Khoudja, 2017; Hooghiemstra, 1995). Op basis van de human capital theorie en de gerelateerde kenmerken van vrouwen met een Turkse of Marokkaanse migratieachtergrond in Nederland, kan het volgende worden verwacht:

H1: Vrouwen met een Turkse of Marokkaanse migratieachtergrond in Nederland beschikken over minder humaan kapitaal dan Nederlandse vrouwen zonder migratieachtergrond en dit kan deels hun lagere arbeidsparticipatie verklaren.

2. Migratiekenmerken

Naast humaan kapitaal hebben veel voorkomende redenen waarom vrouwen met een migratieachtergrond minder participeren op de arbeidsmarkt dan vrouwen zonder migratieachtergrond betrekking op hun migratieverleden. Dit is namelijk het meest opvallende kenmerk waarop vrouwen met en zonder migratieachtergrond op het eerste oog

van elkaar verschillen. Verschillende factoren die betrekking hebben tot de migratieachtergrond en die verband houden met arbeidsparticipatie van vrouwen zijn de leeftijd waarop vrouwen naar het land van bestemming zijn geëmigreerd en de lengte van de periode dat vrouwen al in het land van bestemming zijn. Echter kunnen deze migratiekenmerken niet de verschillen in arbeidsparticipatie tussen migrantengroepen verklaren, maar enkel tussen personen met en zonder migratieachtergrond.

Uit onderzoek blijkt dat de leeftijd waarop men naar het land van bestemming emigreert van belang is in de mate van sociaal-culturele integratie van personen met een migratieachtergrond (Dagevos, 2001). Naast de leeftijd waarop vrouwen emigreren naar het land van bestemming speelt de lengte van de periode dat zij in het land van bestemming verblijven ook een rol in de verklaring van verschillen in hun arbeidsparticipatie. Onderzoek toont aan dat latere generaties migranten sterker sociaal-cultureel geïntegreerd zijn dan de eerste generatie migranten zelf (Dagevos, 2001). Dit kan verklaard worden vanuit de klassieke assimilatietheorie. Deze theorie stelt namelijk dat, naarmate minderheden langer in een land verblijven, zij in steeds mindere mate te herkennen zijn als aparte etnische groep en uiteindelijk gelijke kansen in de maatschappij krijgen als de meerderheidsgroep in de samenleving (Zhou, 1997, geciteerd in Weijters en Scheepers, 2003).

Minderheden die op jonge leeftijd naar Nederland zijn gekomen of die in Nederland geboren zijn blijken sterker sociaal-cultureel geïntegreerd te zijn dan minderheden die op latere leeftijd als (jong)volwassenen naar Nederland zijn gekomen. Ander onderzoek stelt ook dat vrouwen van de eerste generatie migranten minder werken dan vrouwen van latere generaties migranten (Hooghiemstra, 1995). Redenen hiervoor liggen in het feit dat wanneer migranten op volwassen leeftijd naar Nederland migreren, zij de opleiding vaak niet in Nederland gevolgd hebben en hierdoor minder kans hebben op een baan. Daarnaast hebben deze vrouwelijke migranten vaak ook al (kleine) kinderen en belemmert de zorg voor deze kinderen hun arbeidsparticipatie in het algemeen. Deze gegevens gecombineerd met theoretische bevindingen leiden tot de volgende verwachting:

H2: De leeftijd waarop vrouwen met een Turkse of Marokkaanse migratieachtergrond naar Nederland zijn geëmigreerd en de lengte van de periode dat zij in Nederland verblijven verklaren deels hun lagere arbeidsparticipatie ten opzichte van Nederlandse vrouwen zonder migratieachtergrond.

3. Gezinssituatie

Naast humaan kapitaal en migratiekenmerken spelen er binnen de verklaring van verschillen in arbeidsparticipatie tussen vrouwen met verschillende etnische achtergronden vaak ook factoren mee die betrekking hebben tot het huishouden (Khoudja en Fleischmann, 2014). De meest voorkomende verklarende factoren omtrent het huishouden zijn partnerschap, het aantal kinderen in het huishouden en de leeftijd waarop vrouwen trouwen en hun eerste kind krijgen.

Het wel of niet hebben van kinderen is de belangrijkste factor in de verklaring waarom vrouwen in het algemeen wel of niet werken in westerse samenlevingen (Van der Lippe, 2001, geciteerd in Van der Lippe en Van Dijk, 2002). De geboorte van een eerste kind verandert de voortzetting van arbeidsparticipatie van vrouwen vaak drastisch (Drew et al., 1998, geciteerd in Van der Lippe en Van Dijk, 2002). Volgens de specialisatie theorie (*household specialization model*) focussen vrouwen zich na het huwelijk en vooral na de geboorte van een kind meer dan mannen op het huishouden dan op betaalde arbeid (Becker, 1981, geciteerd in Khoudja, 2017). Na deze gebeurtenissen verschuift binnen een huishouden de focus van het individuele inkomen naar het huishoudinkomen en om dit huishoudinkomen, met daarmee het huishoudnut, te maximaliseren kunnen partners zich, volgens de theorie, beter specialiseren in de verdeling van betaald en onbetaald werk. Deze specialisatie houdt in dat een van de partners zich focust op betaald werk en de ander zich focust op onbetaald werk, zoals de zorg voor de kinderen. Deze verdeling wordt bepaald door wie van de partners relatief het meeste verdient, maar ook biologische factoren zoals zwangerschap en borstvoeding spelen mee in de keuze wie er betaald en wie er onbetaald werk verricht. Hierdoor zullen vrouwen vaker onbetaald werk en mannen vaker betaald werk verrichten.

Afhankelijk van de beschikbare kinderopvang geldt over het algemeen dat het hebben van kinderen en hun leeftijd een belangrijke beperking vormt in het beschikbare tijdsbestek van stellen (Khoudja, 2017). Tijd die aan de zorg van kinderen moet worden besteed gaat vaak ten koste van de tijd die aan arbeidsparticipatie zou kunnen worden besteed en vaak geldt dit sterker voor vrouwen dan voor mannen: vrouwen geven eerder hun uren op de arbeidsmarkt op voor het besteden van tijd aan de zorg voor hun kinderen, mede doordat zij vaak minder verdienen dan hun partner. Tevens bestaat er samenhang tussen het hebben van jonge kinderen en de bruto arbeidsdeelname: vrouwen met jonge kinderen behoren relatief minder vaak tot de beroepsbevolking dan mannen met jonge kinderen (Souren, 2006). Wanneer gekeken wordt naar allochtone en autochtone vrouwen in Nederland is te zien dat vrouwen met een Turkse of Marokkaanse achtergrond vaak meer kinderen krijgen dan Nederlandse

vrouwen zonder migratieachtergrond (Bevelander en Groeneveld, 2012). Hierdoor bevinden vrouwen met een Turkse of Marokkaanse achtergrond zich ook vaker in een huishouden met jonge kinderen (Hooghiemstra, 1995).

Naast het krijgen van kinderen is ook het hebben van een partner en trouwen van invloed op de arbeidsparticipatie van vrouwen (Van der Lippe en Van Dijk, 2002; Khoudja, 2017). Over het algemeen geldt dat in moderne samenlevingen het hebben van een partner de keuze van vrouwen om wel of niet te participeren op de arbeidsmarkt niet beïnvloedt, maar dit geldt niet voor het aantal uren dat vrouwen werken. Daarvoor geldt nog steeds dat vrouwen met een partner minder uren werken dan vrijgezelle vrouwen, aangezien deze verdeling de nutsmaximalisatie van het huishouden kan bewerkstelligen (Bevelander en Groeneveld, 2012). Over het algemeen geldt niet dat vrouwen met een Turkse of Marokkaanse achtergrond vaker gehuwd zijn dan Nederlandse vrouwen zonder migratieachtergrond, maar wel dat zij op jongere leeftijd trouwen en zelden kinderen krijgen zonder getrouwd te zijn (Alders, 2003).

Tot slot speelt ook de leeftijd waarop vrouwen trouwen en kinderen krijgen een rol in de verklaring van verschillen in hun arbeidsparticipatie. Wanneer vrouwen vroeg beginnen met gezinsvorming kan het zijn dat deze vrouwen nog geen stabiele positie op de arbeidsmarkt hebben verworven (Kil et al., 2015). Ook hiervoor geldt dat vrouwen met een Turkse of Marokkaanse achtergrond in Nederland gemiddeld op een jongere leeftijd trouwen en kinderen krijgen dan Nederlandse vrouwen zonder migratieachtergrond (Bevelander en Groeneveld, 2012; Merens, 2000). Wel is het zo dat vrouwen van de tweede generatie weer later kinderen krijgen dan vrouwen van de eerste generatie en dat hierdoor ook het gemiddelde kindertal afneemt.

Het effect van de condities in het huishouden, zoals partnerschap en het krijgen van kinderen, en humaan kapitaal op de arbeidsparticipatie van de vrouw zijn sterk met elkaar verbonden (Khoudja, 2017). Wanneer vrouwen minder ambities hebben om betaalde arbeid te verrichten en in plaats daarvan meer ambities hebben om tijd te besteden aan het gezin, zullen zij waarschijnlijk ook minder investeren in hun opleidingsniveau en na het krijgen van een kind eerder geneigd zijn thuis te blijven dan weer terug de arbeidsmarkt op te gaan (Corrigall en Konrad, 2007, geciteerd in Khoudja, 2017). Wanneer deze gezinsvorming op jonge leeftijd plaatsvindt is de kans ook groot dat dit een negatief effect heeft op de arbeidsparticipatie van vrouwen. Aangezien vrouwen met een Turkse of Marokkaanse achtergrond in Nederland

meer kinderen krijgen en op jongere leeftijd trouwen en kinderen krijgen dan Nederlandse vrouwen zonder migratieachtergrond, wordt het volgende verwacht:

H3: Vrouwen met een Turkse of Marokkaanse achtergrond in Nederland trouwen op jongere leeftijd, krijgen meer en op jongere leeftijd kinderen dan Nederlandse vrouwen zonder migratieachtergrond en dit kan deels hun lagere arbeidsparticipatie verklaren.

Culturele verklaringen

1. Religie

In de culturele verklaring van de lagere arbeidsparticipatie van vrouwen met een migratieachtergrond speelt religie een belangrijke rol (Khoudja, 2017). Hoewel religie vaak een positief effect heeft op economische uitkomsten, geldt dat voor arbeidsparticipatie van vrouwen religie over het algemeen juist negatief werkt. Zo blijkt bijvoorbeeld dat de landen waarin de arbeidsparticipatie van vrouwen het laagste is ook de landen zijn met de sterkste religieuze opvattingen over de rol van de vrouw (Psacharopoulos en Tzannatos, 1989). Religieuze groepen bevatten een vorm van organisatie waarin normen en waarden gelden, en waarin leden van de groep gemonitord worden of zij zich aan deze normen en waarden houden (Van Tubergen, 2015). Daarnaast wordt vanuit de sociale integratie theorie van Durkheim (1951, geciteerd in Van Tubergen, 2007) gesteld dat naarmate men meer is geïntegreerd in een sociale groep (bijvoorbeeld de religieuze groep), men sterker vasthoudt aan de normen van deze groep.

Het effect van religie zou werken via opvattingen omtrent genderrollen (Khoudja en Fleischmann, 2014). Religie zou gerelateerd zijn aan traditionelere opvattingen omtrent genderrollen en deze traditionelere opvattingen zouden de keuze van vrouwen negatief beïnvloeden om te participeren op de arbeidsmarkt. Tevens blijkt dat wanneer religieuze mensen beginnen aan gezinsvorming, dit hun religiositeit kan versterken (Maliapaard, Gijsberts en Lubbers, 2012). Toch leveren recentere onderzoeken ook andere resultaten op. Uit onderzoek van Fleischmann en Phalet (2012) blijkt dat er geen of een zwakke relatie is tussen structurele integratie en religiositeit. Ook ontbreekt het vaak aan de directe toetsing van het effect van religie op arbeidsparticipatie of wordt het effect enkel in omgekeerde richting getoetst. Onderzoek naar de relatie tussen religie en arbeidsmarktparticipatie levert tot heden

dus gemengde resultaten op en dient nog verder uitgebreid te worden, hetgeen met dit onderzoek beoogd wordt.

Uit onderzoek blijkt dat mensen met een Turkse of Marokkaanse achtergrond vaker aangeven zichzelf tot een bepaalde religie te rekenen en ook aanzienlijk vaker een godsdienstige bijeenkomst bijwonen dan mensen zonder migratieachtergrond (Dagevos, 2001). Uit ander onderzoek omtrent normen en waarden blijkt ook dat voor mensen met een Turkse en Marokkaanse achtergrond religie meer betekent dan voor Nederlanders zonder migratieachtergrond (De Graaf et al., 2011). Dit zou betekenen dat Marokkaanse en Turkse vrouwen in hogere mate worden blootgesteld aan traditionele gendernormen en hier meer waarde aan hechten, omdat zij in hogere mate religieus zijn. De hogere mate van religiositeit onder vrouwen met een Turkse of Marokkaanse achtergrond zou voor een deel kunnen verklaren waarom zij minder participeren op de arbeidsmarkt dan vrouwen zonder migratieachtergrond. Gecombineerd met de theoretische inzichten omtrent de relatie tussen religie en arbeidsparticipatie kan het volgende verwacht worden:

H4: Vrouwen met een Turkse of Marokkaanse migratieachtergrond in Nederland zijn in hogere mate religieus dan Nederlandse vrouwen zonder migratieachtergrond en dit kan deels hun lagere arbeidsparticipatie verklaren.

2. Genderattituden

Niet alleen de specialisatie theorie kan verklaren waarom er soms sprake is van een ongelijke taakverdeling tussen mannen en vrouwen binnen het huishouden. Naast de wens om het huishoudinkomen te maximaliseren spelen ook vaak opvattingen omtrent genderrollen een belangrijke rol (Khoudja, 2017). Genderattituden zijn de normatieve opvattingen over de rol van mannen en vrouwen in zowel het huishouden als buitenshuis, zoals op de arbeidsmarkt (Kane, 2000). Over het algemeen geldt dat mensen zowel hun gedrag in overeenstemming proberen te brengen met hun attituden als hun attituden aan proberen te passen aan hun gedrag (Poortman en Van der Lippe, 2009). Dit geldt ook voor genderattituden en de taakverdeling tussen man en vrouw: attituden omtrent onbetaald werk die iemands genderidentiteit (traditioneel of egalitair) reflecteren zullen zich waarschijnlijk uiten in het besteden van tijd aan betaald of onbetaald werk. Over de jaren heen zijn de structurele belemmeringen voor vrouwen om te participeren op de arbeidsmarkt voor een groot deel verdwenen en dus blijft er een grotere rol over voor genderattituden in de verklaring van

arbeidsparticipatie van vrouwen. Genderattituden houden ook verband met een structurele factor, namelijk opleidingsniveau. Uit onderzoek blijkt dat een toename in opleidingsniveau samenhangt met een toename in egalitaire genderopvattingen (Bolzendahl en Myers, 2004; Brewster en Padavic, 2000). Door middel van onderwijs kan men worden blootgesteld aan egalitaire ideeën en opvattingen, terwijl de gangbaarheid van gendermythes en stereotypen wordt tegengegaan (Davis en Greenstein, 2009).

Het effect van opvattingen omtrent genderrollen op de arbeidsparticipatie van vrouwen kan zowel direct als indirect gebeuren. Een direct effect vindt plaats wanneer vrouwen hun besluit om te participeren op de arbeidsmarkt baseren op hun attituden. Traditionele opvattingen omtrent de taakverdeling stellen dat de vrouw voor het huishouden en de man voor het gezinsinkomen zorgt (Corrigal en Konrad, 2007). Meer egalitaire opvattingen omtrent de taakverdeling stellen juist dat vrouwen en mannen beide bijdragen aan zowel de zorg voor het huishouden als het gezinsinkomen. Op basis hiervan kan worden verwacht dat vrouwen die meer traditionele opvattingen hebben omtrent de taakverdeling in het huishouden minder geneigd zijn om te participeren op de arbeidsmarkt dan vrouwen met meer egalitaire opvattingen.

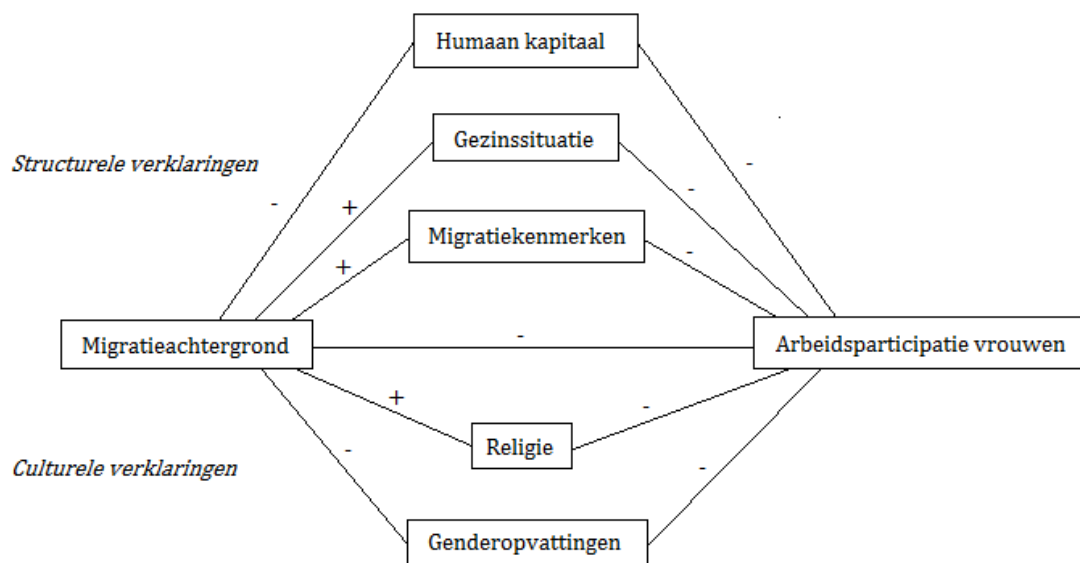
Het effect van opvattingen omtrent genderrollen op de arbeidsparticipatie van vrouwen kan ook indirect plaatsvinden. Dit gebeurt wanneer de opvattingen van de vrouw omtrent de taakverdeling in het huishouden van invloed zijn op haar keuzes omtrent gezinsvorming en deze keuzes omtrent gezinsvorming vervolgens weer van invloed zijn op de arbeidsparticipatie van de vrouw (Khoudja, 2017), zoals eerder gesteld onder structurele verklaringen omtrent de gezinssituatie. Vrouwen met traditionelere opvattingen omtrent genderrollen zullen bijvoorbeeld eerder geneigd zijn om jong te trouwen en veel kinderen te krijgen, waardoor zij op hun beroepsleeftijd eerder geneigd zijn om thuis te blijven en voor hun (jonge) kinderen te zorgen dan te participeren op de arbeidsmarkt.

Wanneer we kijken naar genderattitudes onder verschillende etnische groepen in Nederland kunnen we stellen dat mensen met een Turkse en Marokkaanse achtergrond in Nederland gemiddeld traditioneler zijn in hun opvattingen omtrent genderrollen dan Nederlanders zonder migratieachtergrond (Dagevos, 2001). Andersom stelt het onderzoek van Dagevos (2001) ook dat mensen met een Turkse of Marokkaanse achtergrond die niet op de arbeidsmarkt participeren, vaak traditionele opvattingen hebben. Opvallend is dat mensen met een Turkse achtergrond nog traditioneler zijn dan mensen met een Marokkaanse achtergrond

en dat deze laatste groep zich over de jaren wel steeds meer in progressieve richting heeft ontwikkeld. Er kan dus worden verwacht dat hun traditionelere opvattingen omtrent genderrollen de lagere arbeidsparticipatie van vrouwen met een Turkse of Marokkaanse achtergrond voor een deel kan verklaren. Tot slot kan het feit dat vrouwen met een Turkse of Marokkaanse achtergrond een lager gemiddeld opleidingsniveau hebben ook als een ondersteuning voor deze verwachting werken. Op basis van de theoretische inzichten omtrent gendernormen en arbeidsparticipatie, en de empirische resultaten omtrent vrouwen met een Turkse of Marokkaanse achtergrond kan het volgende worden verwacht:

H5: Vrouwen met een Turkse of Marokkaanse migratieachtergrond in Nederland hebben traditionelere opvattingen omtrent genderrollen dan Nederlandse vrouwen zonder migratieachtergrond en dit kan deels hun lagere arbeidsparticipatie verklaren.

Figuur 1: Voorspelde relaties tussen afhankelijke en onafhankelijke variabelen

Tot slot kan er, wanneer genderattituden omtrent de taakverdeling in het huishouden gecombineerd worden met de belangrijkste factor binnen de gezinsituatie omtrent arbeidsparticipatie (het hebben van kinderen in het huishouden), ook iets worden gesteld over mogelijke verschillen in het effect van het hebben van kinderen op arbeidsparticipatie tussen vrouwen met verschillende migratieachtergronden. Zoals eerder werd gesteld blijkt uit onderzoek dat vrouwen met een Marokkaanse of Turkse achtergrond gemiddeld meer

kinderen in het huishouden hebben dan Nederlandse vrouwen zonder migratieachtergrond (Bevelander en Groeneveld, 2012) en dat zij gemiddeld traditionelere opvattingen hebben omtrent de taakverdeling in het huishouden (Dagevos, 2001). Dit zou betekenen dat vrouwen met een Marokkaanse of Turkse migratieachtergrond gemiddeld vaker besluiten om de zorg voor kinderen op zich te nemen t.o.v. de man en dat door het hogere aantal kinderen in het huishouden deze zorg meer tijd in beslag neemt, hetgeen ten koste kan gaan van de arbeidsparticipatie van deze vrouwen. Aangezien deze vrouwen gemiddeld traditionelere genderopvattingen hebben, kan er worden gesteld dat zij minder vaak de zorg voor hun kinderen uit handen geven dan Nederlandse vrouwen zonder migratieachtergrond. Om deze reden wordt het volgende interactie-effect verwacht:

H6: Het effect van het hebben van kinderen in het huishouden op de arbeidsparticipatie van vrouwen is negatiever voor vrouwen met een Marokkaanse of Turkse achtergrond dan voor Nederlandse vrouwen zonder migratieachtergrond.

Data

Om de opgestelde hypothesen te kunnen testen zal in deze bachelor scriptie gebruik worden gemaakt van data afkomstig uit de eerste wave van het NELLS-onderzoek (NEtherlands Longitudinal Lifecourse Study). Het onderzoek bestaat uit een eerste wave (in 2009/2010) en een tweede wave (in 2013) en is afgelegd door Nederlanders in de leeftijd tussen de 15 en 45 jaar. Ook bevat de steekproef een oververtegenwoordiging van eerste en tweede generatie immigranten (Hooghe, Marien & De Vroome, 2012; De Vroome, Verkuyten & Martinovic, 2014). Vragen in de survey richten zich op de leefsituatie en meningen van Nederlanders en gaan over sociale cohesie, ongelijkheid, normen en waarden (De Vroome, Verkuyten & Martinovic, 2014). De vragenlijsten bestonden uit een computergestuurd face-to-face interview en een papieren of digitale vragenlijst die respondenten zelf moesten invullen (De Graaf et al., 2011). Deze tweede vragenlijst betrof gevoeligere vragen dan de face-to-face vragenlijst. Respondenten werd een beloning van tien euro beloofd voor deelneming.

Het NELLS-onderzoek heeft door middel van bevolkingsregisters van vijfendertig gemeenten een verdeling gemaakt van regio's waarbinnen de gemeenten vallen: west, noord en oost, en zuid (De Graaf et al., 2011). Daarnaast werden de gemeenten ook ingedeeld naar urbanisatiegraad: zeer sterk stedelijk, sterk stedelijk, matig stedelijk en marginaal/niet stedelijk. Uit de uitgekomen twaalf combinaties van gemeenten zijn random gemeenten

getrokken. Wel is er rekening gehouden met het feit dat de vier grootste steden van Nederland in de steekproef zouden vallen. Wanneer een gemeente niet wilde meewerken werd een vergelijkbare gemeente uit de buurt meegenomen. Binnen de vijfendertig gemeenten werden uit drie groepen inwoners willekeurig respondenten getrokken, op een oververtegenwoordiging van mensen met een Turkse of Marokkaanse migratieachtergrond. Deze groepen zijn inwoners met een Marokkaanse migratieachtergrond (zelf of ten minste één ouder in Marokko geboren), inwoners met een Turkse migratieachtergrond (zelf of ten minste één ouder in Turkije geboren) en overige personen (inwoners zonder enkele migratieachtergrond of met een migratieachtergrond anders dan Marokkaans of Turks).

De response rate van de eerste wave van de Nederlandse LevensLoop Studie betrof 52 procent (De Graaf et al., 2011). Uitgesplitst naar inwonersgroepen lag de response rate op 50 procent voor deelnemers met een Turkse achtergrond, op 46 procent voor deelnemers met een Marokkaanse achtergrond en op 56 procent voor de overige deelnemers. Wanneer een verkeerd adres bekend was bij de gemeente werd dit niet als non-respons beschouwd. Het uiteindelijke aantal respondenten dat de vragenlijst had volbracht was 5312, van wie er 1192 een Marokkaanse migratieachtergrond hadden, 1143 een Turkse migratieachtergrond en 2977 een overige achtergrond.

Steekproefselectie en operationalisering

In deze analyse zijn enkel de vrouwelijke respondenten meegenomen, aangezien dit onderzoek alleen kijkt naar de arbeidsparticipatie van vrouwen (N=2804) en niet naar die van mannen (N=2508). Ook zijn alleen de vrouwen zonder migratieachtergrond en met een Turkse of Marokkaanse migratieachtergrond in de analyse meegenomen, aangezien in dit onderzoek niet wordt gekeken naar verschillen in arbeidsparticipatie voor en tussen vrouwen met andere migratieachtergronden. Alle respondenten die geboren zijn in een land anders dan Nederland, Marokko of Turkije zijn buiten de analyses gehouden (N=272). Ook is er besloten om enkel naar vrouwen te kijken die in staat zijn om (fulltime) te werken: dit betekent dat vrouwen onder de 18 jaar niet zijn meegenomen, aangezien zij onder de leerplicht vallen en hierdoor vaak nog geen betaalde vaste baan kunnen hebben (N=429). Na de selectie van de juiste respondenten op basis van bovengenoemde criteria en het verwijderen van de missings op alle variabelen die in de analyse werden meegenomen, zijn er 1932 respondenten overgebleven.

Arbeidsparticipatie Voor de variabele arbeidsparticipatie is gekeken naar of respondenten momenteel betaalde arbeid verrichten. Iedereen die momenteel geen betaalde arbeid verricht, enige tijd niet gewerkt heeft sinds haar eerste baan, voltijd studeert of nooit is gaan werken hebben de waarde 0 gekregen op deze variabelen. Van deze respondenten verrichten 1255 (65 procent) momenteel betaalde arbeid.

Migratieachtergrond Om te meten wat de verschillen zijn tussen vrouwen van verschillende migratieachtergronden (Marokkaans, Turks, Nederlands) zijn twee dummy-variabelen gemaakt voor elke migratieachtergrond. Nederlandse achtergrond vormt de referentiecategorie. Deze dummy-variabelen zijn geconstrueerd uit de variabele *eticiteit* die op basis van het geboorteland van de respondent en haar ouders welke etniciteit de respondent heeft. De steekproef bevat dus zowel eerste als tweede generatie migranten. Na het verwijderen van de missings op alle meegenomen variabelen bevat de steekproef 376 respondenten met een Marokkaanse achtergrond, 338 met een Turkse achtergrond en 1120 met een Nederlandse achtergrond.

Opleidingsniveau Om te bepalen wat het opleidingsniveau is van de respondent is er een variabele gemaakt die meet welke genoemde opleidingen de respondent met een diploma heeft behaald. De categorieën van de variabele zijn: (0) geen opleiding; (1) lagere school; (2) lbo, vmbo-kb/bbl; (3) mavo, vmbo-tl; (4) havo; (5) vwo/gymnasium; (6) mbo-kort, primair leerlingwezen, bo/bbl niveau 1 of 2; (7) mbo-tussen/lang, secundair/tertiair leerlingwezen, bol/bbl niveau 3 of 4; (8) hbo; (9) universiteit bachelor; (10) universiteit master; (11) promotietraject. De categorieën (12) buitenlandse opleiding lager onderwijs; (13) buitenlandse opleiding middelbaar onderwijs; (14) buitenlandse opleiding hoger onderwijs uit de originele variabele zijn onderverdeeld over de Nederlandse onderwijsniveaus 2, 7 en 9.

Taalbeheersing Om te bepalen in welke mate respondenten de Nederlandse taal beheersen is er gebruik gemaakt van variabelen die meten hoe goed iemand Nederlands kan spreken, lezen, schrijven en begrijpen. De antwoordcategorieën zijn omgedraaid, zodat een hogere score op de schaal een betere taalbeheersing betekent. De validiteit van de schaal is getest met een factoranalyse (tabel 1). Hieruit bleek dat alle vragen op één factor laden. Er is één factor met een eigenvalue boven 1 en deze verklaart voor 91.81% de variantie. De schaal is goed betrouwbaar (Cronbach's Alpha = .968). Respondenten van wie beide ouders in Nederland zijn geboren zijn niet meegenomen op de oorspronkelijke variabele. Dit zorgde voor een hoog aantal missings. Om deze reden hebben de respondenten van wie beide ouders

in Nederland zijn geboren waarde 5 (zeer goed) gekregen op de geconstrueerde variabele, aangezien Nederlands waarschijnlijk de moedertaal is van deze respondenten. De vier variabelen zijn samengevoegd tot één variabele die varieert van waarde 1 (niet) tot waarde 5 (zeer goed).

Tabel 1: Factoranalyse taalbeheersing

Vraag	Factorlading
1 Nederlands begrijpen	,949
2 Nederlands spreken	,963
3 Nederlands lezen	,966
4 Nederlands schrijven	,953

Werkervaring en migratieleeftijd Om te kunnen bepalen in hoeverre respondenten werkervaring hebben opgedaan in het buitenland is er een variabele geconstrueerd die kijkt naar de leeftijd waarop iemand naar Nederland is gekomen. Mensen die voor hun achttiende naar Nederland zijn gekomen hebben waarschijnlijk geen werkervaring in het buitenland en krijgen de waarde 0. Mensen die tussen hun achttiende en vijfentwintigste naar Nederland zijn gekomen hebben waarschijnlijk minimale werkervaring in het buitenland en krijgen de waarde 1. Mensen die tussen hun vijfentwintigste en vijfendertigste naar Nederland zijn gekomen hebben waarschijnlijk aanzienlijke werkervaring in het buitenland en krijgen de waarde 2. Mensen die na hun vijfendertigste naar Nederland zijn gekomen hebben waarschijnlijk veel/enkel werkervaring in het buitenland en krijgen de waarde 3. Naarmate vrouwen meer werkervaring in het buitenland hebben zal hun werkervaring minder relevant zijn op de Nederlandse arbeidsmarkt. Deze variabele wordt tevens gebruikt om de migratieleeftijd van respondenten in categorieën te meten.

Kinderen Om te bepalen of iemand kinderen heeft is besloten om alleen naar kinderen in het huishouden te kijken. Hiervoor is de variabele aangemaakt die meet hoeveel kinderen in het huishouden aanwezig zijn. Deze variabele telt bij hoeveel van hun opgesomde kinderen respondenten hebben aangegeven dat dit kind nog thuis woont. Deze variabele varieert van 0 (geen kinderen in huishouden) tot 7 (zeven kinderen in huishouden).

Partner Er zijn twee dummy-variabelen gemaakt op het gebied van partnerschap: een die meet of respondenten gehuwd zijn en een die meet of respondenten samenwonen. Respondenten die geen partner hebben vormen de referentiecategorie.

Huwelijksleeftijd Om te bepalen op welke leeftijd respondenten zijn getrouwd is een variabele geconstrueerd die het geboortjaar van de respondent van het huwelijksjaar van de respondent heeft afgetrokken. Hieruit zijn getallen gekomen die de leeftijd aangeven waarop de respondent is getrouwd. Respondenten die op jongere leeftijd dan veertien zijn getrouwd, zijn als 'missing' gecodeerd, aangezien dit waarschijnlijk foutief gecodeerde data betreft. Er is gekozen om geen aparte variabele voor de leeftijd waarop respondenten hun eerste kind kregen mee te nemen in de analyses, aangezien deze variabele waarschijnlijk zeer hoog correleert met huwelijksleeftijd. Zoals eerder beargumenteerd krijgen vrouwen met een Marokkaanse of Turkse migratieachtergrond nauwelijks kinderen zonder getrouwd te zijn.

Religie Om te bepalen of iemand wel of niet religieus is en tot welke religieuze denominatie respondenten zich rekenen is een bestaande variabele gebruikt die vraagt tot welke religie respondenten zich rekenen. Van deze categorieën zijn dummy-variabelen gemaakt. De categorieën 'jodendom', 'boeddhisme', 'hindoeïsme' en 'andere religie' zijn samengevoegd tot één dummy-variabele (*andere religie*), aangezien deze categorieën zeer weinig respondenten betroffen. Er zijn in totaal negen dummy-variabelen gemaakt: *katholiek; hervormd; gereformeerd; luthers; overig protestants; soennitisch; sjiiitisch; overig islamitisch; andere religie*. De dummy-variabele *geen religie* vormt de referentiecategorie.

Religiositeit Om te bepalen in welke mate iemand religieus is, is er gekeken naar het bezoek van een religieuze bijeenkomst, het persoonlijke belang dat iemand aan religie hecht en of iemand in de afgelopen drie maanden een religieus boek heeft gelezen, heeft gebeden of met vrienden heeft gepraat over het geloof. Het bezoek van een religieuze bijeenkomst is gebaseerd op een bestaande variabele met antwoordcategorieën: (1) nooit; (2) 1-2 keer per jaar; (3) 3-11 keer per jaar; (4) 1 keer per maand; (5) 2-3 keer per maand; (6) iedere week; (7) meerdere keren per week. Het persoonlijke belang van religie is gebaseerd op de bestaande variabele die meet hoe belangrijk het geloof voor de respondent persoonlijk is. De antwoordcategorieën zijn omgedraaid en variëren van 1 (helemaal niet belangrijk) naar 5 (heel belangrijk). De mate waarin iemand praktiserend religieus is, wordt gemeten door drie dummy-variabelen. De variabelen omtrent het persoonlijke belang van religie en het maandelijks praktiseren van de religie zijn gestandaardiseerd en samengevoegd tot een gestandaardiseerde schaalvariabele. Uit de factoranalyse (tabel 2) bleek dat alle vragen, behalve die over godsdienstige bijeenkomsten, op één factor laden (eigenvalue = 2.90; verklaarde variantie = 57.98%). De schaal is goed betrouwbaar wanneer de vraag omtrent godsdienstige bijeenkomsten verwijderd is (Cronbach's Alpha = .814).

Tabel 2: Factoranalyse religiositeit

Vraag	Factorlading
1 Hoe belangrijk is het geloof voor u persoonlijk?	,855
2 Heeft u in de afgelopen drie maanden de bijbel/koran gelezen?	,794
3 Heeft u in de afgelopen drie maanden gebeden?	,829
4 Heeft u in de afgelopen drie maanden over het geloof gepraat?	,667
5 Hoe vaak gaat u naar een godsdienstige bijeenkomst?	,636

Genderattituden De eerste variabele die wordt gebruikt om attituden omtrent genderrollen te meten is gemaakt aan de hand van antwoorden op vier stellingen: (a) Een man is even geschikt om voor een baby te zorgen als een vrouw; (b) Het is onnatuurlijk als de man het huishouden doet; (c) Man en vrouw moeten evenveel bijdragen aan de opvoeding; (d) Het is goed voor een jong kind als de vader ook bijdraagt aan zijn/haar verzorging. De antwoordcategorieën op deze stellingen zijn: (1) zeer mee eens; (2) mee eens; (3) neutraal; (4) mee oneens; (5) zeer mee oneens. Voor de stellingen a, c en d zijn de antwoordcategorieën omgedraaid, zodat een hogere score op deze variabele betekent dat de respondent egalitair is in haar opvattingen. Aangezien stelling b in traditionele richting is gesteld, is besloten om deze antwoordcategorieën niet om te draaien. Uit de factoranalyse (tabel 3) bleek dat alle vragen op één factor laden (eigenvalue = 2.01; verklaarde variantie = 50.27%). De stellingen zijn samengevoegd tot één variabele die het gemiddelde berekent en deze schaal is goed betrouwbaar (Cronbach's Alpha = .644). Voor deze variabele geldt dat hoe hoger de score is, hoe egalitairder de opvatting van de respondent is.

Tabel 3: Factoranalyse genderattituden

Vraag	Factorlading
1 Man even geschikt zorg baby als vrouw	,662
2 Onnatuurlijk als man huishouden doet	,585
3 Man en vrouw moeten evenveel bijdragen aan opvoeding	,765
4 Goed voor jong kind als vader ook bijdraagt aan opvoeding	,803

De tweede variabele die is geconstrueerd op het gebied van genderopvattingen, geeft aan hoe vaak iemand 'ja' heeft geantwoord op verschillende stellingen omtrent arbeidsparticipatie van een vrouw met kinderen. Deze stellingen betreffen: "Vindt u dat een vrouw parttime mag werken, als: (a) zij een baby heeft (0-1 jaar); (b) zij een kind heeft dat

nog niet naar school gaat (2-4 jaar); (c) het jongste kind naar de lagere school gaat; (d) het jongste kind naar de middelbare school gaat (13-18 jaar)?” Dezelfde vragen werd gesteld voor fulltime werken. Er is geteld hoe vaak respondenten ‘ja’ antwoordden op de beide vragen. Dit is een variabele geworden die varieert van waarde 0 (geen een keer ja) tot 8 (op elke stelling ja). Hoe hoger de waarde, hoe egalitairder de attitude van de respondent met betrekking tot de arbeidsparticipatie van moeders.

Resultaten

Voor het toetsen van de verschillende hypothesen is gebruik gemaakt van een OLS regressie analyse met een dichotome afhankelijke variabele. Voor deze analyse is gekozen, omdat het gemiddelde van de afhankelijke variabele tussen de 0.20 en 0.80 ligt (0.65), en de b-coëfficiënten van de OLS regressie analyse eenvoudiger zijn te interpreteren dan de coëfficiënten van een logistische regressie (Von Hippel, 2015; Hellevik, 2007). Deze OLS regressie analyse toetst de relatie tussen de verschillende onafhankelijke en de dichotome afhankelijke variabele *arbeidsparticipatie* door te laten zien hoe de waarschijnlijkheid van de afhankelijke variabele verandert bij een toename van 1 op een onafhankelijke variabele. In het eerste model (tabel 5) is enkel gekeken naar de relatie tussen de verschillende migratieachtergronden en arbeidsparticipatie. In het tweede model zijn de variabelen die behoren tot de structurele verklaringen (humaan kapitaal, migratiekenmerken en gezinssituatie) toegevoegd. In het derde model zijn ook de factoren omtrent religie toegevoegd. In het vierde model kan door het toevoegen van de variabelen omtrent genderattituden worden nagegaan of religie op zichzelf een effect heeft op arbeidsparticipatie of dat dit effect enkel via genderattituden loopt. In het vijfde en laatste model is een interactievariabele meegenomen die toetst of het effect van het aantal kinderen in het huishouden op arbeidsparticipatie verschilt per migratieachtergrond. De verdeling van de variabelen per etnische groep is weergegeven in tabel 4.

Ten eerste blijkt uit de analyses dat in elk model de predictoren tezamen een significant effect hebben op de arbeidsparticipatie van Nederlandse, Marokkaanse en Turkse vrouwen (Model 1: $F(2, 1929) = 88.41, p < .001$; Model 2: $F(10, 1921) = 201.84, p < .001$; Model 3: $F(21, 1910) = 98.08, p < .001$; Model 4: $F(23, 1908) = 91.98, p < .001$; Model 5: $F(25, 1906) = 85.90, p < .001$). Verder blijkt dat er een hoofdeffect is van migratieachtergrond op arbeidsparticipatie voor zowel Turkse als Marokkaanse vrouwen. De waarschijnlijkheid

dat vrouwen met een Marokkaanse migratieachtergrond participeren op de arbeidsmarkt is 29.8% lager ten opzichte van Nederlandse vrouwen ($b = -.298$, $t = -11.038$, $p < .001$). Voor vrouwen met een Turkse migratieachtergrond ligt deze waarschijnlijkheid 27.4% lager ten opzichte van Nederlandse vrouwen ($b = -.274$, $t = -9.722$, $p < .001$).

Structurele verklaringen

Uit de beschrijvende statistieken blijkt (tabel 4) dat Nederlandse vrouwen zonder migratieachtergrond gemiddeld hoger opgeleid zijn ($M = 6.01$) dan vrouwen met een Marokkaanse ($M = 4.10$) of Turkse ($M = 4.44$) migratieachtergrond. Ook beheersen Nederlandse vrouwen zonder migratieachtergrond de Nederlandse taal beter ($M = 5.00$) dan Marokkaanse ($M = 4.35$) en Turkse vrouwen ($M = 4.15$). Wanneer de structurele verklaringen worden meegenomen in de analyse (tabel 5, model 2) is te zien dat de hoofdeffecten van migratieachtergrond op arbeidsparticipatie sterk afnemen (81.9% en 79.2% afname). Voor vrouwen met een Marokkaanse migratieachtergrond is de waarschijnlijkheid nog 5.4% lager ten opzichte van Nederlandse vrouwen ($b = -.054$, $t = -2.393$, $p < .05$) en voor vrouwen met een Turkse migratieachtergrond is deze nog 5.7% lager ten opzichte van Nederlandse vrouwen ($b = -.057$, $t = -2.351$, $p < .05$). Uit model 1 blijkt tevens dat opleidingsniveau en taalbeheersing een significant effect hebben op de arbeidsparticipatie van deze vrouwen ($b = .027/.132$, $t = 8.912/8.139$, $p < .001$). Voor beide variabelen geldt dat naarmate vrouwen meer over humaan kapitaal beschikken, de waarschijnlijkheid dat zij participeren op de arbeidsmarkt groter wordt. De derde component van humaan kapitaal, werkervaring, heeft geen significant effect op arbeidsparticipatie. Dit betekent dat de mogelijke werkervaring die vrouwen hebben opgedaan in het herkomstland geen effect heeft op de waarschijnlijkheid dat zij participeren op de Nederlandse arbeidsmarkt. Hiermee wordt de eerste hypothese – dat Marokkaanse en Turkse vrouwen minder humaan kapitaal hebben en dat dit voor een deel hun arbeidsachterstand kan verklaren – grotendeels bevestigd.

Uit de analyses blijkt dat de leeftijd waarop vrouwen in de steekproef met een Marokkaanse en Turkse migratieachtergrond naar Nederland zijn geëmigreerd geen significant effect heeft op de waarschijnlijkheid dat zij zullen participeren op de arbeidsmarkt ($b = -.028$, $t = -1.074$, $p = .283$), ook niet na controle voor de structurele verklaringen. Deze vrouwen zijn op gemiddeld jonge leeftijd naar Nederland gekomen ($M = .32/.25$, tabel 3).

Hypothese 2 – dat de leeftijd waarop Marokkaanse en Turkse vrouwen naar Nederland zijn gekomen deels hun arbeidsachterstand verklaart – wordt daarom verworpen.

Wanneer gekeken wordt naar de gezinssituatie van de verschillende etnische groepen (tabel 4) is te zien dat Nederlandse vrouwen zonder migratieachtergrond gemiddeld minder kinderen in het huishouden hebben ($M = 1.03$) dan vrouwen met een Marokkaanse ($M = 1.41$) en Turkse ($M = 1.33$) achtergrond. Ook is te zien dat Nederlandse vrouwen gemiddeld minder vaak getrouwd zijn ($M = 0.42$) dan Marokkaanse ($M = 0.45$) en Turkse vrouwen ($M = 0.50$). Vrouwen met een Nederlandse achtergrond wonen wel vaker samen ($M = 0.66$) dan vrouwen met een Marokkaanse ($M = 0.47$) of Turkse achtergrond ($M = 0.53$). De huwelijksleeftijd ligt bij Nederlandse vrouwen gemiddeld hoger ($M = 25.98$) dan bij Marokkaanse ($M = 23.94$) en Turkse vrouwen ($M = 23.50$). Uit de regressieanalyse (tabel 5, model 2) blijkt dat het aantal kinderen in het huishouden een significant negatief effect heeft op de arbeidsparticipatie van vrouwen ($b = -.035$, $t = -4.495$, $p < .001$). Dit betekent dat een extra kind in het huishouden de waarschijnlijkheid dat deze vrouw zal participeren op de arbeidsmarkt met 3.5% verlaagt. Samenwonen blijkt een significant positief effect te hebben op de arbeidsparticipatie van vrouwen ($b = .105$, $t = 4.443$, $p < .001$). Getrouwd zijn blijkt ook een significant negatief effect te hebben op de arbeidsparticipatie van vrouwen ($b = -.053$, $t = -2.277$, $p < .05$). Voor samenwonende vrouwen ligt de waarschijnlijkheid dat zij participeren op de arbeidsmarkt dus hoger dan voor getrouwde vrouwen. Tot slot blijkt de huwelijksleeftijd van vrouwen een significant positief effect te hebben op hun arbeidsparticipatie ($b = .009$, $t = 3.619$, $p < .001$). Per jaar dat iemand later trouwt neemt de waarschijnlijkheid op arbeidsparticipatie met 0.9% toe. Hypothese 3 – dat Marokkaanse en Turkse vrouwen meer kinderen hebben en op jongere leeftijd trouwen en kinderen krijgen, en dat dit deels hun arbeidsachterstand kan verklaren – wordt bevestigd.

Culturele verklaringen

De meest opvallende bevindingen komen voort uit model 3 (tabel 5) waarin de religieuze denominaties en de religiositeit van respondenten zijn meegenomen. Hieruit blijkt namelijk dat wanneer de verklaringen omtrent religie worden meegenomen, de hoofdeffecten van migratieachtergrond op arbeidsparticipatie voor zowel Marokkaanse vrouwen ($b = .007$, $t = .176$, $p = .860$) als Turkse vrouwen ($b = -.003$, $t = -0.082$, $p = .935$) volledig verdwijnen. Dit impliceert dat migratieachtergrond geen rol meer speelt in de verklaring van de

arbeidsachterstand van Marokkaanse en Turkse vrouwen ten opzichte van Nederlandse vrouwen wanneer deze vrouwen religieus zijn. Wanneer gekeken wordt naar de verdeling van de variabelen (tabel 4) blijkt dat Nederlandse vrouwen minder religieus zijn en minder vaak naar een religieuze bijeenkomst gaan ($M = -.57/1.87$) dan Marokkaanse ($M = .79/2.13$) en Turkse vrouwen ($M = .49/2.27$). De mate waarin vrouwen aangeven religieus te zijn is van significant negatieve invloed op hun arbeidsparticipatie ($b = -.034$, $t = -2.672$, $p < .01$). Dit betekent dat wanneer vrouwen religieuzer zijn, de waarschijnlijkheid dat zij zullen participeren op de arbeidsmarkt 3.4% lager is (3.4% voor elke stap op de religiositeitsschaal) dan wanneer zij minder religieus zijn. Het bezoeken van een godsdienstige bijeenkomst heeft geen significant negatief effect op de arbeidsparticipatie van vrouwen ($b = .001$, $t = .125$, $p = .900$). Wanneer gekeken wordt naar de verschillende religieuze denominaties is te zien dat alleen het sjiïsme, bovenop het effect van religiositeit, een significant negatief effect heeft op de arbeidsparticipatie van vrouwen ($b = -.258$, $t = -3.049$, $p < .01$). Het betreft hier maar een zeer kleine groep: 1 Nederlandse vrouw, 12 Marokkaanse vrouwen en 20 Turkse vrouwen. Hypothese 4 – dat vrouwen met een Marokkaanse of Turkse achtergrond vaker religieus en religieuzer zijn, en dat dit hun arbeidsachterstand ten opzichte van Nederlandse vrouwen kan verklaren – wordt hiermee grotendeels bevestigd.

Om te kijken of het effect van religie op arbeidsparticipatie niet enkel via genderattituden loopt, zijn in model 4 (tabel 5) de genderattituden en attituden omtrent het wel of niet mogen werken van moeders meegenomen. Uit de beschrijvende statistieken (tabel 4) blijkt dat Nederlandse vrouwen gemiddeld egalitairder zijn in hun genderattituden ($M = 4.16$) dan Marokkaanse ($M = 4.03$) en Turkse vrouwen ($M = 3.93$). Ook in hun opvattingen omtrent het wel of niet mogen werken van moeders zijn Nederlandse vrouwen gemiddeld egalitairder ($M = 5.82$) dan Marokkaanse ($M = 4.64$) en Turkse vrouwen ($M = 4.51$). Het niet-significante effect van migratieachtergrond op arbeidsparticipatie verandert na toevoeging van genderattituden aan het model van $b = .007$ naar $b = .001$ voor Marokkaans (85.7% afname) en van $b = -.003$ naar $b = -.004$ voor Turks (33.3% afname). Uit model 4 (tabel 5) blijkt dat genderattituden omtrent de verdeling van opvoedings- en huishoudtaken geen significant effect hebben op de arbeidsparticipatie van vrouwen ($b = .010$, $t = .735$, $p = .463$). Attituden omtrent het wel of niet mogen werken van moeders hebben wel een significant effect op de arbeidsparticipatie van vrouwen ($b = .019$, $t = 5.032$, $p < .001$). Dit betekent dat naarmate vrouwen egalitairder zijn in hun opvattingen omtrent het combineren van betaald werk met het hebben van kinderen, de kans dat zij participeren op de arbeidsmarkt 1.9% hoger is (1.9%

voor elke stap op de attitudeschaal) dan wanneer zij traditioneler zijn in deze opvattingen. Het effect van religiositeit op arbeidsparticipatie van vrouwen, gecontroleerd voor genderattituden, verandert nauwelijks (2.4% toename) ten opzichte van model 3 ($b = -.035$, $t = -2.768$, $p < .01$). Dit betekent dat het effect van religie op arbeidsparticipatie niet alleen via genderattituden loopt, maar ook op zichzelf bestaat. Hypothese 5 – dat vrouwen met een Marokkaanse of Turkse migratieachtergrond traditionelere genderopvattingen hebben dan Nederlandse vrouwen, en dat dit deels hun arbeidsachterstand kan verklaren – wordt dus deels bevestigd. Vrouwen met een Marokkaanse of Turkse migratieachtergrond hebben inderdaad traditionelere genderopvattingen, maar deze traditionele genderopvattingen dragen niet meer bij aan de verklaringskracht van het al significante effect van religie op arbeidsparticipatie.

Tot slot is er gekeken naar of het effect van het aantal kinderen in het huishouden op arbeidsparticipatie van vrouwen verschilt voor de verschillende migratieachtergronden. Uit de analyses met twee interactievariabelen (Nederlandse achtergrond als referentiecategorie) blijkt dat het effect van het aantal kinderen in het huishouden op arbeidsparticipatie van vrouwen wel significant verschilt voor vrouwen met een Marokkaanse migratieachtergrond ($b = -.059$, $t = -3.963$, $p < .001/2$), maar niet voor vrouwen met een Turkse migratieachtergrond ($b = -.014$, $t = -.794$, $p = .427/2$). Dit betekent dat het hebben van kinderen in het huishouden een negatiever effect heeft op de arbeidsparticipatie van vrouwen met een Marokkaanse migratieachtergrond dan op de arbeidsparticipatie van Nederlandse vrouwen. In andere woorden belemmert het hebben van kinderen Marokkaanse vrouwen in sterkere mate om te participeren op de arbeidsmarkt. Doordat het effect alleen significant is voor Marokkaanse vrouwen en niet voor Turkse vrouwen, wordt de hypothese dat het effect van kinderen in het huishouden op arbeidsparticipatie negatiever is voor vrouwen met een Marokkaanse of Turkse migratieachtergrond dan voor Nederlandse vrouwen zonder migratieachtergrond, alleen voor Marokkaanse vrouwen bevestigd.

Tabel 4: Beschrijvende statistieken per migratieachtergrond en totaal

	Nederlands				Marokkaans				Turks				Totaal			
	Min.	Max.	Gemiddelde / Proportie	Std. Dev.	Min.	Max.	Gemiddelde / Proportie	Std. Dev.	Min.	Max.	Gemiddelde / Proportie	Std. Dev.	Min.	Max.	Gemiddelde / Proportie	Std. Dev.
Arbeidsparticipatie	0	1	0,77		0	1	0,45		0	1	0,48		0	1	0,65	
Marokkaans	0	0	0,00		1	1	1,00		0	0	0,00		0	1	0,19	
Turks	0	0	0,00		0	0	0,00		1	1	1,00		0	1	0,17	
Opleidingsniveau	0	11	6,01	2,61	0	11	4,10	3,06	0	10	4,44	3,03	0	11	5,36	2,92
Taalbeheersing	1,50	5,00	5,00	0,11	1	5	4,35	0,96	1,25	5,00	4,15	1,00	1	5	4,71	0,71
Werkervaring / Migratieleeftijd	0	0	0,00	0,00	0	3	0,32	0,64	0	3	0,25	0,52	0	3	0,11	0,38
Kinderen in huishouden	0	7	1,03	1,13	0	6	1,41	1,49	0	6	1,33	1,24	0	7	1,14	1,23
Samenwonend	0	1	0,66		0	1	0,47		0	1	0,53		0	1	0,59	
Getrouwd	0	1	0,42		0	1	0,45		0	1	0,50		0	1	0,43	
Huwelijksleeftijd	18	44	25,98	3,07	14	41	23,94	3,38	14	41	23,50	3,58	14	44	25,15	3,40
Voltijd student	0	1	0,13		0	1	0,20		0	1	0,15		0	1	0,16	
Katholiek	0	1	0,18		0	0	0,00		0	1	0,01		0	1	0,12	
Hervormd	0	1	0,08		0	0	0,00		0	0	0,00		0	1	0,05	
Gereformeerd	0	1	0,04		0	0	0,00		0	1	0,00		0	1	0,02	
Luthers	0	1	0,00		0	0	0,00		0	0	0,00		0	1	0,00	
Overig protestants	0	1	0,02		0	1	0,00		0	1	0,00		0	1	0,01	
Soennitisch	0	1	0,00		0	1	0,43		0	1	0,42		0	1	0,16	
Sjiitisch	0	0	0,00		0	1	0,01		0	1	0,04		0	1	0,01	
Overig islamitisch	0	1	0,01		0	1	0,49		0	1	0,35		0	1	0,16	
Andere religie	0	1	0,03		0	1	0,02		0	1	0,02		0	1	0,03	
Religiositeit (z-scores)	-1,57	1,25	-0,57	0,85	-1,35	1,25	0,79	0,62	-1,57	1,25	0,49	0,80	-1,57	1,25	-0,11	1,00
Bezoek godsdienstige bijeenkomst	1	7	1,87	1,35	1	7	2,13	1,65	1	7	2,27	1,60	1	7	2,00	1,470
Genderattituden	2	5	4,16	0,53	2	5	4,03	0,64	2,25	5,00	3,93	0,60	2	5	4,10	0,57
Mag een moeder fulltime/parttime werken	0	8	5,82	2,16	0	8	4,64	2,05	0	8	4,51	2,13	0	8	5,36	2,21
Valid N (listwise)	1120				376				338				1932			

Tabel 5: Resultaten OLS regressie analyse met arbeidsparticipatie als afhankelijke dichotome variabele

	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5
Constante	,753*** (,013)	-,202* (,096)	-,173 (,099)	-,276* (,108)	-,218* (,109)
Marokkaans	-,298*** (,027)	-,054* (,023)	,007 (,040)	,001 (,039)	,066 (,043)
Turks	-,274*** (,028)	-,057* (,024)	-,003 (,036)	-,004 (,036)	-,003 (,040)
Opleidingsniveau		,027*** (,003)	,028*** (,003)	,025*** (,003)	,024*** (,003)
Taalbeheersing		,132*** (,016)	,123*** (,016)	,117*** (,017)	,109*** (,017)
Werkervaring/ Migratieleeftijd		-,028 (0,026)	-,033 (,026)	-,026 (,026)	-,021 (,026)
Kinderen in huishouden		-,035*** (,008)	-,033*** (,008)	-,033*** (,008)	-,013 (,010)
Samenwonend		,105*** (,024)	,093*** (,024)	,087*** (,024)	,088*** (,024)
Getrouwd		-,053* (,023)	-,041 (,024)	-,036 (,023)	-,042 (,023)
Huwelijksleeftijd		,009*** (,002)	,008** (,002)	,008** (,002)	,007** (,002)
Voltijd student		-,763*** (,025)	-,754*** (,025)	-,757*** (,025)	-,757*** (,025)
Katholiek			,013 (,026)	,015 (,026)	,012 (,026)
Hervormd			-,042 (,041)	-,038 (,041)	-,043 (,041)
Gereformeerd			,047 (,053)	,045 (,052)	,046 (,052)
Luthers			,072 (,237)	,045 (,235)	,059 (,234)
Overig protestants			,111 (,079)	,127 (,079)	,129 (,078)
Soennitisch			-,025 (,042)	-,004 (,042)	-,010 (,042)
Sjiitisch			-,258** (,085)	-,237** (,084)	-,238** (,084)
Overig islamitisch			-,014 (,042)	,003 (,042)	,003 (,042)
Andere religie			-,016 (,052)	-,014 (,052)	-,012 (,052)
Religiositeit			-,034** (,013)	-,035** (,013)	-,031* (,013)
Bezoek godsdienstige bijeenkomst			,001 (,006)	,003 (,006)	,001 (,006)
Genderattituden				,010 (,014)	,011 (,014)
Mag een moeder fulltime/parttime werken				,019*** (,004)	,020*** (,004)
Kinderen in huishouden*Marokkaans					-,059*** (,015)
Kinderen in huishouden*Turks					-,014 (,017)
R²	,084	,512	,519	,526	,530
N (valid)	1932	1932	1932	1932	1932

* p < .05, ** p < .01, *** p < .001

Conclusie

In Nederland is in de afgelopen decennia de arbeidsparticipatie onder vrouwen aanzienlijk toegenomen. Echter blijft de arbeidsparticipatie onder vrouwen met een Marokkaanse of Turkse achtergrond in Nederland nog steeds achter. Deze achterstand kan een bedreiging vormen voor zowel hun economische onafhankelijkheid als voor hun sociale en culturele integratie. Veel voorkomende verklaringen voor het verschil in arbeidsparticipatie tussen vrouwen met een Marokkaanse of Turkse migratieachtergrond en Nederlandse vrouwen zonder migratieachtergrond betreffen het lagere humaan kapitaal, de migratiekenmerken en de meer belemmerende gezinssituatie van de vrouwen met een migratieachtergrond. Toch kunnen deze factoren niet de gehele achterstand, noch de verschillen tussen vrouwen van verschillende migratieachtergronden verklaren. Om deze reden zijn naast de structurele verklaringen ook culturele verklaringen getoetst in deze bachelor scriptie. Het gaat hierbij om religie en genderattituden. Voorgaand onderzoek naar het effect van religie op arbeidsparticipatie van vrouwen is nog erg gering, maar stelt over het algemeen dat religie traditionelere opvattingen over de rol van man en vrouw overbrengt, hetgeen kan leiden tot de keuze om niet of minder te participeren op de arbeidsmarkt in vergelijking met niet-religieuze vrouwen.

Uit deze bachelor scriptie blijkt dat de migratieachtergrond van vrouwen in de sample negatief van invloed is op hun arbeidsparticipatie. De waarschijnlijkheid om te participeren op de arbeidsmarkt lag voor Marokkaanse en Turkse vrouwen aanzienlijk lager dan voor Nederlandse vrouwen. De verschillende factoren die bij zouden dragen aan dit verschil blijken te variëren in hun verklaringskracht. Van tevoren werd verwacht dat vrouwen met een Turkse of Marokkaanse migratieachtergrond in Nederland over minder humaan kapitaal zouden beschikken dan Nederlandse vrouwen zonder migratieachtergrond, en dat dit deels hun lagere arbeidsparticipatie kon verklaren (hypothese 1). Er is gebleken dat Turkse en Marokkaanse vrouwen in de sample inderdaad lager zijn opgeleid dan Nederlandse vrouwen en gemiddeld een lagere taalbeheersing hebben, maar niet weinig relevante werkervaring hebben. Dit laatste gegeven zou kunnen liggen aan het feit dat het een relatief jonge sample betreft. Uit de regressieanalyses bleek wel dat opleidingsniveau en taalbeheersing een significant positief effect hebben op de arbeidsparticipatie van de vrouwen. De toevoeging van structurele factoren in de analyse heeft maar liefst 81.9% en 79.2% van het gevonden verschil weg verklaard.

Naast humaan kapitaal werden ook de migratiekenmerken en gezinssituatie van de vrouwen meegenomen in de analyses. Voor de leeftijd waarop vrouwen naar Nederland zijn geëmigreerd is geen significant bewijs gevonden. Ook werd van tevoren verwacht dat vrouwen met een Turkse of Marokkaanse achtergrond op jongere leeftijd zouden trouwen, meer en op jongere leeftijd kinderen zouden krijgen dan Nederlandse vrouwen zonder migratieachtergrond, en dat dit deels hun lagere arbeidsparticipatie kon verklaren. Uit de analyses bleek inderdaad dat vrouwen met een Turkse of Marokkaanse achtergrond gemiddeld meer kinderen krijgen dan Nederlandse vrouwen, maar ook dat zij vaker en op jongere leeftijd trouwen. Ook bleek dat samenwonen een significant positief effect had op de arbeidsparticipatie van vrouwen. Dit kan te maken hebben met het feit dat samenwonen een vrij moderne trend is en trouwen een meer conservatieve trend, waardoor de opvattingen van samenwonende vrouwen ook moderner kunnen zijn dan die van getrouwde vrouwen. Het aantal kinderen in het huishouden bleek een significant negatief effect te hebben op de arbeidsparticipatie van vrouwen. Daarnaast bleek dat vrouwen met een Marokkaanse of Turkse achtergrond gemiddeld meer kinderen krijgen dan vrouwen met een Nederlandse achtergrond. Trouwen en de leeftijd waarop vrouwen dit doen heeft een significant effect op hun arbeidsparticipatie: naarmate vrouwen trouwen en op jongere leeftijd trouwen vermindert dit hun kans om te participeren op de arbeidsmarkt.

De belangrijkste resultaten werden gevonden na het toevoegen van factoren omtrent religie (religieuze denominatie, religiositeit en het bezoek van een godsdienstige bijeenkomst) aan de analyse. Hieruit bleek namelijk dat het hoofdeffect van migratieachtergrond op arbeidsparticipatie verdwijnt na controle voor religie. Enkel voor sjiitische vrouwen geldt dat er bovenop het effect van religiositeit een effect is van religieuze denominatie op arbeidsparticipatie. Religiositeit blijkt de waarschijnlijkheid dat vrouwen werken significant te verlagen ten opzichte van vrouwen die minder religieus zijn. Het bezoek van een godsdienstige bijeenkomst had geen significant effect op arbeidsparticipatie bovenop religiositeit en religieuze denominatie. Dit heeft waarschijnlijk te maken met het feit dat bezoek van een godsdienstige bijeenkomst en religiositeit hoog met elkaar correleren (zie bijlagen, tabel 7).

Ook wanneer genderattituden werden toegevoegd aan de analyse bleef het effect van religie op arbeidsparticipatie vrijwel even sterk bestaan. Attituden omtrent de verdeling van opvoedings- en huishoudtaken hadden geen significant effect op de arbeidsparticipatie van vrouwen. Dit zou verklaard kunnen worden door het feit dat de stellingen omtrent deze taken

meer gericht zijn op de rol van de vader en minder op de rol van de moeder. De opvattingen over het wel of niet mogen werken van moeders was wel significant positief van invloed. Vrouwen die egalitairder zijn in hun opvattingen omtrent het kunnen combineren van werk met kinderen hebben een grotere waarschijnlijkheid om te werken dan vrouwen die traditioneler zijn in deze opvattingen.

Kortom, het hebben van een religie en voornamelijk de mate waarin iemand deze religie belangrijk vindt of praktiseert speelt een belangrijke rol binnen de verklaring van verschillen in arbeidsparticipatie tussen verschillende etnische groepen. Deze rol is zelfs zo belangrijk dat het de hoofdeffecten van migratieachtergrond op arbeidsparticipatie laat verdwijnen wanneer er voor religie gecontroleerd wordt. Daarnaast loopt het effect van religie en religiositeit op arbeidsparticipatie niet enkel via genderattituden, maar correleren deze factoren wel sterk met elkaar (zie bijlagen, tabel 7) en spelen de opvattingen over het combineren van werk met kinderen wel een significante rol binnen de verklaring.

Dit onderzoek kent ook enkele beperkingen. Deze beperkingen komen voornamelijk doordat er gebruik is gemaakt van een bestaande vragenlijst en dataset. Zo betreft de onderzoekspopulatie van NELLS een relatief jonge sample (max. 44 jaar) en zijn sommige originele variabelen niet precies op de manier geconstrueerd zoals voor dit onderzoek gewenst zou zijn, doordat er soms niet de juiste vragen in de vragenlijst werden gesteld. In het onderzoek van NELLS werd bijvoorbeeld niet letterlijk gevraagd hoeveel werkervaring iemand had gehad in het land van herkomst. Hierdoor moest er aan de hand van de migratieleeftijd een variabele worden geconstrueerd die zou meten hoeveel werkervaring iemand in het buitenland zou kunnen hebben opgedaan en niet hoeveel werkervaring iemand daadwerkelijk in het buitenland had opgedaan.

Ook zorgde de hoeveelheid filtervragen in de vragenlijst ervoor dat bestaande variabelen vaak en soms ingrijpend moesten worden bewerkt. Doordat mensen met twee Nederlandse ouders, dus zonder migratieachtergrond, vaak al niet waren meegenomen op de vragen omtrent taalbeheersing en migratieleeftijd, moesten aan deze grote groep respondenten waarden worden toegekend die logisch leken. Echter kan dit soms voor schevere verdelingen hebben gezorgd dan wanneer de originele vragen aan alle respondenten waren gesteld.

Ook kunnen er twijfels worden gezet bij de causaliteit tussen genderopvattingen en arbeidsparticipatie. Aangezien mensen zowel hun gedrag op hun attituden afstemmen als hun attituden op hun gedrag zou er sprake kunnen zijn van *reversed causality*. Vrouwen die al

(langdurig) weinig participeren op de arbeidsmarkt zouden hun opvattingen over het wel of niet behoren te participeren op de arbeidsmarkt hierop kunnen aanpassen. Hierdoor zou het (langdurig) weinig/niet participeren op de arbeidsmarkt ertoe kunnen leiden dat deze vrouwen het ook minder/niet belangrijk gaan vinden om te participeren op de arbeidsmarkt. Het is dan ook niet misplaatst om rekening te houden met de mogelijkheid van *reversed causality* bij de interpretatie van de resultaten van dit onderzoek.

Vervolgonderzoek zou kunnen kijken naar de verschillen in arbeidsparticipatie tussen andere migratiegroepen en of deze verschillen op dezelfde manier zouden kunnen worden verklaard als voor vrouwen met een Marokkaanse of Turkse achtergrond. Ook zou er nog kunnen worden onderzocht waarom sjiisme een significant effect heeft op arbeidsparticipatie bovenop het effect van religiositeit. Dit is, wegens zeer beperkte informatie over sjiieten in Nederland, helaas niet gelukt binnen deze bachelor scriptie.

Een factor die vaak terugkomt in onderzoek naar de integratie van etnische minderheden is discriminatie door werkgevers. Deze factor zou ook een rol kunnen spelen in het effect van religiositeit op de arbeidsachterstand van Marokkaanse en Turkse vrouwen, aangezien religiositeit bij islamitische vrouwen vaak zichtbaarder is dan bij andere religieuze vrouwen. Discriminatie zou dan ook in vervolgonderzoek kunnen worden meegenomen.

Tot slot zou onderzoek naar verklaringen voor de arbeidsparticipatie van mannen ook interessante inzichten kunnen opleveren voor de verklaring van arbeidsparticipatie van vrouwen. Genderopvattingen onder mannen zouden bijvoorbeeld ook even sterk van invloed kunnen zijn op de keuze van vrouwen om te participeren op de arbeidsmarkt als de genderopvattingen van de vrouwen zelf. Hier was in deze bachelor scriptie helaas geen ruimte voor.

Referenties

- Alexander, A. C., & Welzel, C. (2011). Islam and patriarchy: how robust is Muslim support for patriarchal values?. *International Review of Sociology*, 21(2), 249-276.
- Alders, M. (2003). Demografie van gezinnen. *Bevolkingstrends: Statistisch kwartaalblad over de demografie van Nederland*, 51, 31-4.
- Bevelander, P., & Groeneveld, S. (2012). How many hours do you have to work to be integrated? Full-time and part-time employment of native and ethnic minority women in the Netherlands. *International Migration*, 50(s1).
- Bolzendahl, C.I., & Myers, D.J. (2004). Feminist attitudes and support for gender equality: opinion change in women and men, 1974-1998. *Soc. Forces* 83:759-89
- Brewster, K.L., & Padavic, I. (2000). Change in gender-ideology, 1977-1996: the contributions of intracohort change and population turnover. *J. Marriage Fam.* 62:477-87
- CBS StatLine. (2018). Arbeidsdeelname; migratieachtergrond. Geraadpleegd op 12 juni 2018, op <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/82809NED/table?dl=7FC4>
- CBS StatLine. (2018). Arbeidsdeelname, vanaf 1969. Geraadpleegd op 1 maart 2018, op <http://statline.cbs.nl/Statweb/publication/?DM=SLNL&PA=83752NED&D1=1-4,6-7&D2=1-2&D3=0&D4=a&HDR=G2,T&STB=G1,G3&VW=T>
- CBS. (2016). Bevolking naar migratieachtergrond. Geraadpleegd op 8 maart 2018, op <https://www.cbs.nl/nl-nl/achtergrond/2016/47/bevolking-naar-migratieachtergrond>
- Corrigall, E. A., & Konrad, A. M. (2007). Gender role attitudes and careers: A longitudinal study. *Sex Roles*, 56(11-12), 847-855.
- Dagevos, J. (2001). *Perspectief op integratie; over de sociaal-culturele en structurele integratie van etnische minderheden in Nederland*. Den Haag: WRR.
- Davis, S. N., & Greenstein, T. N. (2009). Gender ideology: Components, predictors, and consequences. *Annual Review of Sociology*, 35, 87-105.
- De Graaf, P. M., Kalmijn, M., Kraaykamp, G. L. M., & Monden, C. W. (2011). Sociaal-culturele verschillen tussen Turken, Marokkanen en autochtonen: eerste resultaten van de Nederlandse LevensLoop Studie (NELLS).
- Fleischmann, F., & Phalet, K. (2012). Integration and religiosity among the Turkish second generation in Europe: A comparative analysis across four capital cities. *Ethnic and Racial Studies*, 35(2), 320-341.
- Hellevik, O. (2009). Linear versus logistic regression when the dependent variable is a dichotomy. *Quality & Quantity*, 43(1), 59-74.

- Hooghe, M., Marien, S., & de Vroome, T. (2012). The cognitive basis of trust. The relation between education, cognitive ability, and generalized and political trust. *Intelligence*, 40(6), 604-613.
- Hooghiemstra, E. (1995). De arbeidsmarktparticipatie van allochtone vrouwen in Nederland. *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken*, 11(2), 129-142.
- Hooghiemstra, E., & Merens, J. G. F. (1999). Variatie in participatie. Den Haag: SCP.
- Inglehart, R., & Norris, P. (2003). Rising tide: Gender equality and cultural change around the world. Cambridge University Press.
- Kane, E.W. (2000). Racial and Ethnic Variations in Gender-Related Attitudes. *Annual Review of Sociology*, 26(1), 419-439.
- Khoudja, Y., & Fleischmann, F. (2014). Ethnic differences in female labour force participation in the Netherlands: Adding gender role attitudes and religiosity to the explanation. *European Sociological Review*, 31(1), 91-102.
- Khoudja, Y. (2017). Women's labor market participation across ethnic groups: *The role of household conditions, gender role attitudes, and religiosity in different national contexts*. (Doctoral dissertation, University Utrecht).
- Kil, T., Neels, K., Van den Berg, L., & de Valk, H. A. G. (2015). Arbeidsmarkttrajecten van vrouwen met een migratie-achtergrond voor en na de geboorte van een eerste kind. *Over. Werk. Tijdschrift van het Steunpunt WSE*, 25(2), 127-134.
- Maliepaard, M., Gijsberts, M., & Lubbers, M. (2012). Reaching the Limits of Secularization? Turkish- and Moroccan-Dutch Muslims in the Netherlands 1998-2006. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 51(2), 359-367.
- Merens, A. (2000). Allochtone vrouwen op de arbeidsmarkt. *Tijdschrift voor arbeidsvraagstukken*, 16(3), 278-291.
- Morgan, J., & David, M. (1963). Education and income. *The Quarterly Journal of Economics*, 77(3), 423-437.
- Olaniyan, D. A., & Okemakinde, T. (2008). Human capital theory: Implications for educational development. *Pakistan Journal of Social Sciences*, 5(5), 479-483.
- Poortman, A.R., & Lippe, T. Van Der. (2009). Attitudes toward housework and child care and the gendered division of labor. *Journal of Marriage and Family*, 71(August), 526-541
- Psacharopoulos, G., & Tzannatos, Z. (1989). Female labor force participation: An international perspective. *The World Bank Research Observer*, 4(2), 187-201.
- Souren, M. (2006). Zorgtaken en arbeidsparticipatie. *mln*, 5, 6. Den Haag: CBS.

- Van der Lippe, T., & Van Dijk, L. (2002). Comparative research on women's employment. *Annual review of sociology*, 28(1), 221-241.
- Van Tubergen, F. (2006). De Arbeidsmarktpositie Van Allochtone Vrouwen in Internationaal Vergelijkend Perspectief. *Migrantenstudies*, 4, 199-218.
- Van Tubergen, F. (2015). *Introduction to Sociology*. Utrecht: Utrecht University.
- Van Tubergen, F. (2007). Religious affiliation and participation among immigrants in a secular society: A study of immigrants in the Netherlands. *Journal of ethnic and migration studies*, 33(5), 747-765.
- Von Hippel, P. (2015). Linear vs. logistic probability models: Which is better, and when? Geraadpleegd op 9 juni 2018, op <https://statisticalhorizons.com/linear-vs-logistic>
- Vroome, T., Verkuyten, M., & Martinovic, B. (2014). Host national identification of immigrants in the Netherlands. *International Migration Review*, 48(1), 76-102.
- Weijters, G. G. M., & Scheepers, P. L. H. (2003). Verschillen in sociale integratie tussen etnische groepen: beschrijving en verklaring [Differences in social integration among ethnic groups: description and explanation].

Bijlagen

Tabel 6: Correlatietabel (deel I) alle variabelen inclusief referentiecategorieën

	Arbeidsparticipatie	Marokkaans	Turks	Nederlands	Opleidingsniveau	Taalbeheersing	Werkervaring / Migratieleeftijd	Kinderen in huishouden	Huwelijksleeftijd	Voltijd student	Geen religie	Katholiek	Hervormd	Gereformeerd
Arbeidsparticipatie		-0,198***	-0,162***	0,299***	0,399***	0,291***	-0,148***	0,048*	0,190***	-0,580***	0,228***	0,080***	-0,008	0,048*
Marokkaans	-0,198***		-0,226***	-0,577***	-0,212***	-0,256***	0,276***	0,109***	-0,174***	0,064**	-0,390***	-0,183***	-0,108***	-0,078**
Turks	-0,162***	-0,226***		-0,541***	-0,145***	-0,369***	0,169***	0,069**	-0,223***	-0,006	-0,265***	-0,155***	-0,101***	-0,065**
Nederlands	0,299***	-0,577***	-0,541***		0,263***	0,470***	-0,323***	-0,103***	0,286***	-0,069**	0,504***	0,222***	0,167***	0,122***
Opleidingsniveau	0,399***	-0,212***	-0,145***	0,263***		0,409***	-0,208***	-0,133***	0,257***	-0,153***	0,184***	0,092***	0,020	0,081***
Taalbeheersing	0,291***	-0,256***	-0,369***	0,470***	0,409***		-0,615***	-0,263***	0,260***	0,099***	0,313***	0,132***	0,089***	0,065**
Werkervaring / Migratieleeftijd	-0,148***	0,276***	0,169***	-0,323***	-0,208***	-0,615***		0,171***	-0,061**	-0,118***	-0,201***	-0,103***	-0,060**	-0,044
Kinderen in huishouden	0,048*	0,109***	0,069**	-0,103***	-0,133***	-0,263***	0,171***		-0,139***	-0,372***	-0,144***	0,020	0,021	-0,021
Huwelijksleeftijd	0,190***	-0,174***	-0,223***	0,286***	0,257***	0,260***	-0,061**	-0,139***		-0,003	0,213***	0,079***	0,032	0,062**
Voltijd student	-0,580***	0,064**	-0,006	-0,069**	-0,153***	0,099***	-0,118***	-0,372***	-0,003		-0,069**	-0,012	0,008	-0,004
Geen religie	0,228***	-0,390***	-0,265***	0,504***	0,184***	0,313***	-0,201***	-0,144***	0,213***	-0,069**		-0,328***	-0,193***	-0,140***
Katholiek	0,080***	-0,183***	-0,155***	0,222***	0,092***	0,132***	-0,103***	0,020	0,079***	-0,012	-0,328***		-0,082***	-0,060**
Hervormd	-0,008	-0,108***	-0,101***	0,167***	0,020	0,089***	-0,060**	0,021	0,032	0,008	-0,193***	-0,082***		-0,035
Gereformeerd	0,048*	-0,078**	-0,065**	0,122***	0,081***	0,065**	-0,044	-0,021	0,062**	-0,004	-0,140***	-0,060**	-0,035	
Luthers	-0,010	-0,016	-0,015	0,027	0,002	0,013	-0,009	-0,030	0,000	0,031	-0,028	-0,012	-0,007	-0,005
Overig protestants	0,001	-0,037	-0,034	0,056*	0,010	0,041	-0,028	-0,033	0,006	0,055*	-0,090***	-0,038	-0,022	-0,016
Soennitisch	-0,200***	0,363***	0,324***	-0,510***	-0,117***	-0,238***	0,148***	0,051*	-0,199***	0,107***	-0,386***	-0,164***	-0,096***	-0,070**
Sjiitisch	-0,080***	0,017	0,147***	-0,117***	-0,014	-0,092***	0,028	0,027	-0,032	0,001	-0,088***	-0,037	-0,022	-0,016
Overig islamitisch	-0,175***	0,443***	0,232***	-0,497***	-0,275***	-0,381***	0,282***	0,146***	-0,213***	-0,024	-0,385***	-0,163***	-0,096***	-0,070**
Andere religie	0,002	-0,033	-0,009	-0,007	0,041	0,028	-0,029	-0,043	0,039	-0,001	-0,146***	-0,062**	-0,037	-0,027
Alleenstaand	-0,265***	0,137***	0,079***	-0,171***	-0,169***	-0,002	-0,009	-0,290***	-0,010	0,317***	-0,081***	-0,107***	0,003	-0,035
Samenwonend	0,317***	-0,120***	-0,060**	0,160***	0,163***	-0,048*	0,057*	0,417***	0,012	-0,448***	0,069**	0,106***	0,006	0,024
Getrouwd	0,131***	0,020	0,064**	-0,037	0,008	-0,167***	0,128***	0,519***	0,018	-0,338***	-0,148***	0,091***	0,027	0,008
Religiositeit (z-scores)	-0,275***	0,444***	0,274***	-0,552***	-0,160***	-0,350***	0,234***	0,139***	-0,228***	0,099***	-0,668***	-0,093***	0,123***	0,091***
Bezoek godsdienstige bijeenkomst	-0,140***	0,045*	0,085***	-0,103***	-0,024	-0,106***	0,043	0,054*	-0,079**	0,117***	-0,420***	0,078**	0,219***	0,168***
Genderattituden	0,092***	-0,065**	-0,142***	0,116***	0,144***	0,314***	-0,199***	-0,165***	0,110***	0,094***	0,153***	0,023	-0,010	0,016
Mag een moeder fulltime/parttime werken	0,266***	-0,160***	-0,177***	0,244***	0,348***	0,297***	-0,206***	-0,091***	0,146***	-0,041	0,222***	0,066**	0,010	0,045*

*p < .05, **p < .01, ***p < .001

Tabel 7: Correlatietabel (deel II) alle variabelen inclusief referentiecategorieën

	Luthers	Overig protestants	Soennitisch	Sjiitisch	Overig islamitisch	Andere religie	Alleenstaand	Samenwonend	Getrouwd	Religiositeit (z-scores)	Bezoek godsdienstige bijeenkomst	Genderattituden	Mag een moeder fulltime/parttime werken
Arbeidsparticipatie	-0,010	0,001	-0,200***	-0,080***	-0,175***	0,002	-0,265***	0,317***	0,131***	-0,275***	-0,140***	0,092***	0,266***
Marokkaans	-0,016	-0,037	0,363***	0,017	0,443***	-0,033	0,137***	-0,120***	0,020	0,444***	0,045*	-0,065**	-0,160***
Turks	-0,015	-0,034	0,324***	0,147***	0,232***	-0,009	0,079***	-0,060**	0,064*	0,274***	0,085***	-0,142***	-0,177***
Nederlands	0,027	0,056*	-0,510***	-0,117***	-0,497***	-0,007	-0,171***	0,160***	-0,037	-0,552***	-0,103***	0,116***	0,244***
Opleidingsniveau	0,002	0,010	-0,117***	-0,014	-0,275***	0,041	-0,169***	0,163***	0,008	-0,160***	-0,024	0,144***	0,348***
Taalbeheersing	0,013	0,041	-0,238***	-0,092***	-0,381***	0,028	-0,002	-0,048*	-0,167***	-0,350***	-0,106***	0,314***	0,297***
Werkervaring / Migratieleeftijd	-0,009	-0,028	0,148***	0,028	0,282***	-0,029	-0,009	0,057*	0,128***	0,234***	0,043	-0,199***	-0,206***
Kinderen in huishouden	-0,030	-0,033	0,051*	0,027	0,146***	-0,043	-0,290***	0,417***	0,519***	0,139***	0,054*	-0,165***	-0,091***
Huwelijksleeftijd	0,000	0,006	-0,199***	-0,032	-0,213***	0,039	-0,010	0,012	0,018	-0,228***	-0,079**	0,110***	0,146***
Voltijd student	0,031	0,055*	0,107***	0,001	-0,024	-0,001	0,317***	-0,448***	-0,338***	0,099***	0,117***	0,094***	-0,041
Geen religie	-0,028	-0,090***	-0,386***	-0,088***	-0,385***	-0,146***	-0,081***	0,069**	-0,148***	-0,668***	-0,420***	0,153***	0,222***
Katholiek	-0,012	-0,038	-0,164***	-0,037	-0,163***	-0,062***	-0,107***	0,106***	0,091***	-0,093***	0,078**	0,023	0,066**
Hervormd	-0,007	-0,022	-0,096***	-0,022	-0,096***	-0,037	0,003	0,006	0,027	0,123***	0,219***	-0,010	0,010
Gereformeerd	-0,005	-0,016	-0,070**	-0,016	-0,070**	-0,027	-0,035	0,024	0,008	0,091***	0,168***	0,016	0,045*
Luthers		-0,003	-0,014	-0,003	-0,014	-0,005	-0,020	-0,039	-0,028	0,008	0,011	0,015	0,024
Overig protestants	-0,003		-0,045*	-0,010	-0,045*	-0,017	-0,020	-0,009	-0,017	0,092***	0,181***	0,006	-0,030
Soennitisch	-0,014	-0,045*		-0,044	-0,192***	-0,073**	0,133***	-0,095***	0,030	0,433***	0,130***	-0,100***	-0,174***
Sjiitisch	-0,003	-0,010	-0,044		-0,044	-0,017	0,030	-0,014	0,008	0,022	0,036	-0,039	-0,045
Overig islamitisch	-0,014	-0,045*	-0,192***	-0,044		-0,073**	0,093***	-0,076**	0,071***	0,353***	0,026	-0,131***	-0,195***
Andere religie	-0,005	-0,017	-0,073**	-0,017	-0,073**		-0,020	-0,045*	0,009	0,130***	0,190***	0,024	0,011
Alleenstaand	-0,020	-0,020	0,133***	0,030	0,093***	-0,020		-0,765***	-0,555***	0,137***	0,023	0,003	-0,096***
Samenwonend	-0,039	-0,009	-0,095***	-0,014	-0,076**	-0,045*	-0,765***		0,687***	-0,109***	-0,006	-0,050*	0,076**
Getrouwd	-0,028	-0,017	0,030	0,008	0,071**	0,009	-0,555***	0,687***		0,109***	0,123***	-0,117***	-0,052*
Religiositeit (z-scores)	0,008	0,092***	0,433***	0,022	0,353***	0,130***	0,137***	-0,109***	0,109***		0,480***	-0,117***	-0,214***
Bezoek godsdienstige bijeenkomst	0,011	0,181***	0,130***	0,036	0,026	0,190***	0,023	-0,006	0,123***	0,480***		-0,103***	-0,125***
Genderattituden	0,015	0,006	-0,100***	-0,039	-0,131***	0,024	0,003	-0,050*	-0,117***	-0,117***	-0,103***		0,257***
Mag een moeder fulltime/parttime werken	0,024	-0,030	-0,174***	-0,045	-0,195***	0,011	-0,096***	0,076**	-0,052*	-0,214***	-0,125***	0,257***	

*p < .05, **p < .01, ***p < .001

